

Ἑλένη Γλόκατζη-Ἀρβελέο

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΘΑΜΜΕΝΟΣ
Ο ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ;

❧ ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG ❧

Ἑλένη Γλόκατζη-Ἀρβελέρ

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΘΑΜΜΕΝΟΣ
Ο ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Μιλάει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη γιὰ τὸν Μεγαλέξανδρο;
Πῶς φαντάζονταν τὸν μεγάλο Μακεδόνα στρατη-
λάτῃ οἱ Βυζαντινοί; Ποιές ἱστορίες γιὰ αὐτὸν μᾶς
ἔμαθαν; Ποιό μυστικὸ κρύβει ὁ βασιλικὸς τάφος
στὴ Βεργίνα; Ἡ Ἑλένη Γλύκατζη-Ἀρβελέρ ξέρει
πῶς νὰ μᾶς διηγηθεῖ μιὰ σπουδαία χιλιόχρονη
ἱστορία σὲ ἓνα μικρὸ βιβλίο. Δεῖτε:

Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ, ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἀρχετυπικός ἥρωας, ἀήττητος κατὰ παντὸς ἐχθροῦ, ὡς πρότυπο τοῦ ἀπόλυτου ἥρωα κατὰ τὸν ὁμηρικὸ τρόπο, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει βίο μυθικὸ καὶ νὰ εἶναι ὑπεράνθρωπα τὰ κατορθώματά του. Αὕτῃ εἶναι ἀκριβῶς ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου ποὺ δίνει τὸ *Μυθιστόρημα* τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη, ἐμπλουτισμένο σὲ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς πολυπληθεῖς διασκευές του μὲ ὅλο καὶ πιὸ φανταστικὰ στοιχεῖα. Ἦταν ἀσφαλῶς τὸ πιὸ δημοφιλὲς ἀνάγνωσμα κάθε Βυζαντινοῦ, ἄσχετα ἀπὸ κοινωνικὴ τάξη καὶ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο μόρφωσης. Δὲν εἶναι λοιπὸν περίεργο τὸ ὅτι διάφορες πληροφορίες τοῦ υἱοθετήθηκαν καὶ ἀπὸ λογίους συγγραφεῖς, ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια· ἄλλωστε, τὸ *Μυθιστόρημα*, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς λαϊκὲς διασκευές (πεζεῖς καὶ ποιητικές), ἔτυχε καὶ διασκευῆς λογίας, πράγμα ποὺ δείχνει τὴν εὐρύτατη διάδοσή του, ἀκόμη καὶ σὲ μὴ λαϊκοὺς κύκλους. Μικρὴ ἐξαίρεση ἴσως νὰ ἀποτελοῦν οἱ ἐκκλησια-

στικοὶ κύκλοι, λόγω προφανῶς τῆς εἰδωλολατρικῆς καταβολῆς τοῦ περιεχομένου του. Ὁ συγγραφέας (πιθανῶς ὁ Αἰγύπτιος Αἰσωπος), ἢ μᾶλλον οἱ συγγραφεῖς καὶ διασκευαστές του, συμβουλευθήκαν γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου κείμενα ἱστορικά, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα (ρωμαϊκῆς ἐποχῆς), ἐπιστολές, παραδόσεις τοπικῆς (κυρίως αἰγυπτιακῆς), ἐκθέσεις καὶ διηγήσεις, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στοιχεῖα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Θεωρεῖται ὅτι ἀναφέρεται στὸν Ἀλέξανδρο προφητεία τοῦ Δανιήλ ποὺ ἀφορᾷ τὴ νίκη τοῦ τράγου (ταυτίζεται μὲ τὸν Ἀλέξανδρο) κατὰ τοῦ κριοῦ (ἀναφορὰ στὸν Πέρση βασιλιά). Καὶ πάντα, σύμφωνα μὲ τὸ *Μυθιστόρημα*, στὸν προφήτη Ἡσαΐα ὁ Ἀλέξανδρος φέρεται ὡς Φαραώ, σωτήρας τῆς Αἰγύπτου, ἐνῶ μνεῖα ὑπάρχει τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀκόμη καὶ στοὺς Μακκαβαίους. Οἱ ἀναφορὲς αὐτὲς σχετίζονται ἀσφαλῶς μὲ τὴν προσπάθεια χριστιανοποίησης τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στὴν ὁποία πλαγίως ἀποβλέπει τὸ *Μυθιστόρημα* καὶ ἀσμένως προστρέχει ἡ λαϊκὴ φαντασία καὶ παράδοση. Νὰ σημειώσω παρενθετικὰ ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ φαντάστηκαν τὸν Ἀλέξανδρο ὡς Ἅγιο, ὡς Μάρτυρα, ὡς Ἀσκητὴ ποὺ ἱδρυσε μοναστήρια στὴν ἔρημο. Εἰκονίζεται ἔτσι σὲ ἱεροὺς ναοὺς καὶ τόπους προσκυνήματος.¹

1. Τὸ θέμα μελέτησε ὁ Γ. Σπυριδάκης, «Παραδόσεις καὶ δοξασίαι περὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου», στὸ *Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλου*, Ἀθῆναι 1953, σ. 385.

Μάλιστα, αργότερα δὲν δίστασαν νὰ φέρουν τὸν Ἀλέξανδρο στὰ οὐράνια ὕψη, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ προφήτη Ἡλία. Ἔτσι, μιὰ ἀνάγλυφη πλάκα στὸν Ἅγιο Μάρκο τῆς Βενετίας δείχνει τὸν Μεγαλέξανδρο νὰ ἀνεβαίνει στοὺς οὐρανοὺς ἐπάνω στὸ ἄρμα του, ποὺ σέρνουν γύπες. Τὸ ἴδιο θέμα, λιγότερο ὥστόσο μεγαλοπρεπές, παρουσιάζει καὶ ἀνάγλυφο στὴν Περίβλεπτο τοῦ Μυστρά, ποὺ χρονολογεῖται στὸν 14ο αἰώνα. Τὸ θέμα αὐτό, ἡ ἀνάληψη θνητοῦ στὸν οὐρανό, θεωρεῖται ἀσσυροβαβυλωνιακῆς προέλευσης. Στὴν περίπτωση ὅμως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἡ προέλευση μοιάζει ἰουδαϊκή· θυμίζει τὸν προφήτη Ἡλία, ὅπως τὸν ἀποδέχτηκαν οἱ χριστιανοί.

Οἱ ἀπεικονίσεις καὶ οἱ μνεῖες αὐτὲς ἀσφαλῶς βοήθησαν στὴν ἐξοικείωση τῶν χριστιανῶν μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπαλύνοντας τὸν εἰδωλολατρικὸ χαρακτήρα τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ ἔργου του. Περιορίζεται πάντως ἡ προσπάθεια αὐτὴ στὶς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς παράδοσης. Συνδέει ἐπίσης ἡ λαϊκὴ παράδοση τὸν Ἀλέξανδρο μὲ τὸν ὁμηρικὸ Ἀχιλλέα καὶ τὸν Βυζαντινὸ Διγενῆ Ἀκρίτη. Τὸ *Μυθιστόρημα* ἄλλωστε τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη θεωρήθηκε πηγὴ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ τῆς *Ἀχιλλίδος*. Ἡ μυθιστορηματικὴ ζωὴ τοῦ Ἀχιλλέα στὴν *Ἀχιλλίδα*, ἔργο δυτικότροπο τοῦ 14ου αἰώνα, ἔχει ἀσφαλῶς ὡς πρότυπο τὸ *Μυθιστόρημα* τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ στὸ ἀκριτικὸ ἔπος ἡ ἀνδρεία τοῦ Διγενῆ ὑπερβαίνει αὐτὴν τοῦ Ἀχιλλέα

καὶ δὲν συγκρίνεται παρὰ μὲ τὴν ἀνδρεία τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται στὸ *Μυθιστόρημα*.

Πλὴν βέβαια τῆς Ἀχιλλείδος καὶ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους, εἰπώθηκε ὅτι, ὥς καὶ τὸ τραγούδι (δημοτικό, ἐλληνικό) γιὰ τὸν Φράγκο βασιλιὰ τῆς Κωνσταντινούπολης, τὸν Ἐρρίκο τῆς Φλάνδρας, ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Ἀλεξάνδρου, πράγμα ὅμως, ποὺ σωστά νομίζω, ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ τὸν Μανούσακα.

Ἄλλωστε τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου (π.χ., τὰ κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Τύρου) ἀναφέρονται καὶ σὲ ἄλλα βυζαντινὰ κείμενα, ὅπως τοῦ λεγομένου *Συντίπα* (15ος αἰ.), ἔργο ποὺ σχετίζεται μὲ τὶς ἀραβικὲς *Χίλιες καὶ Μία Νύχτες* ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ δυτικὸ *Decamerone* τοῦ Βοκκακίου, ἔργο αὐτὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰώνα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ποίημα τῆς μυθιστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν Ψευδο-Καλλισθένη δηλαδή, γράφεται πρὸς τὸ τέλος πιά τοῦ Βυζαντίου, μεταξὺ 1430-1435, καὶ ἡ πεζὴ διασκευὴ τοῦ *Μυθιστορήματος*, ποὺ στηρίζεται πάντα βέβαια στὸν γνωστὸ Ψευδο-Καλλισθένη, ὅπως καὶ οἱ διάφορες ἐλληνικὲς ποιητικὲς διασκευές. Ἀπόδειξη καὶ αὐτὸ τῆς λαϊκῆς διαχρονικῆς διάδοσης καὶ ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου, σὲ εὐρύτερα στρώματα.

Στὸ βυζαντινὸ παραμῦθι γιὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο (ἡ λέξις «παραμῦθι» σημείωσα ὅτι ἀνήκει στὸν Μανούσακα) πρέπει νὰ προσθέσουμε τὴ λίγο μεταγενέστερη δημώδη

νεοελληνική πιά *Ριμάδα* τοῦ Ἀλεξάνδρου μὲ τὴν ἀδελφή του τῇ γοργόνα, φυλλάδα πολυδιαβασμένη κατὰ τὴν Τουρκοκρατία ἀλλὰ καὶ ὥς σήμερα. Διαχρονικὸ λοιπὸν τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Ἑλληνα Μεγαλέξανδρον ἀπὸ ὅλον τὸν μεσαιωνικὸ κόσμον, σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση.

Νὰ καταλήξω λέγοντας ὅτι, ὅπωςδὴποτε πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὰ Τρωικά, τοὺς Βυζαντινοὺς συγκινοῦσαν τὰ κατορθώματα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐξοῦ καὶ ἡ εὐρεία διάδοση τοῦ *Μυθιστορήματος* τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιδράσεις του ὅπως εἶδαμε σὲ ἄλλα βυζαντινὰ λογοτεχνικά ὡς καὶ λόγια κείμενα. Ἀναφέρω ἓνα μόνον λόγιον κείμενον, τὸ βιογραφικὸ ἐγκώμιον τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Α' ἀπὸ τὸν ἐγγονό του Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον. Ὡς λοιπὸν καὶ αὐτοκρατορικὴ, μάλιστα ἀπὸ ἓναν αὐτοκράτορα φιλομαθὴ καὶ συγγραφέα, ἡ ἀνάγνωσις τοῦ *Μυθιστορήματος*! Χειροπιαστὴ αὐτὴ ἀπόδειξις τῆς σύγκλισις τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς λόγιας περὶ τὸν Ἀλέξανδρον παράδοσης, ποὺ ἔχει γιὰ βάση πάντα τὸ *Μυθιστόρημα* τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη.

Ἐνδείκνυται ἴσως νὰ ὑπενθυμίσω ἐδῶ ὅτι τὸ *Μυθιστόρημα* παρουσιάζει τὸν Ἀλέξανδρον μὲ ὑπερφυσικὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις: ἔχει τὴν ἐμφάνισιν λιονταριοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπερβαίνει σὲ σοφίᾳ τὸν δάσκαλό του τὸν Ἀριστοτέλη! Ἐχει καταγωγὴν ἀπὸ τὸν Φαραῶ, εἶναι ἐξερευνητὴς ἄγνωστων φαντασιακῶν κόσμων καὶ ἰδρυτὴς πόλεων, κυνηγᾷ καὶ κατατροπώνει τοὺς Γῶγ καὶ Μαγῶγ,

φτάνει στην Ίνδία και συνομιλεῖ με τοὺς γυμνοσοφιστές, τοὺς ὁποίους βέβαια ὑπερβαίνει σὲ δεξιότητα στὶς διαφορές συζητήσεις, ἀπαντώντας σὲ ἀναπάντεχες ἐρωτήσεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα πόσο πρέπει νὰ ζοῦν οἱ ἄνθρωποι ἢ ἂν οἱ ζωντανοὶ εἶναι περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νεκροὺς...

Νὰ σημειώσω ὅτι οἱ πολυάριθμες διασκευές καὶ μεταφράσεις σὲ ξένες γλώσσες τοῦ *Μυθιστορήματος* τοῦ Ἀλεξάνδρου, με βάση πάντα τὸ ἔργο τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη, δείχνουν τὴ διάδοση τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κατορθώματος σ' ὅλον τὸν γνωστὸ τότε κόσμος καὶ καθ' ὅλη τὴ μεσαιωνικὴ περίοδο, χάρις πιθανῶς στοὺς Βυζαντινοὺς ἀντιγραφεῖς καὶ διασκευαστές.

Νὰ ἀναφέρω συνοπτικά, πλὴν βέβαια τῶν διασκευῶν ποὺ χρονολογοῦνται ἤδη ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ στὰ ἑλληνικά, τὶς διασκευές-μεταφράσεις στὰ Λατινικά (βάση τῶν μετέπειτα διασκευῶν στὶς δυτικὲς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες καὶ στὰ ρουμανικά), τὶς διασκευές στὰ σλαβικά (σέρβικα, βουλγάρικα, ρωσικά), τὶς μεταφράσεις στὰ ἀρμενικά, συριακά, ἀραβικά, αἰθιοπικά καὶ γεωργιανὰ, καὶ βέβαια στὴν περσικὴ, ποὺ ἴσως αὕτὴ εἶναι ἡ βάση τῶν διασκευῶν σὲ ἄλλες ἀνατολικὲς γλώσσες, ὅπως γιὰ παράδειγμα στὴ συριακὴ.

Αὐτὰ γιὰ νὰ μὴ σταθῶ στὰ *Eskandar nameh* (στὶς ἐποποιίες δηλαδὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου), ποὺ γράφτηκαν κατευθεῖαν στὰ Περσικά κατὰ τὸν 12ο-14ο αἰῶνα καὶ ἀπο-

τέλεσαν τὴν πηγὴ πολλῶν διασκευῶν σὲ ἀνατολικά ἰδιώματα. Οὐτε θὰ ἀναφερθῶ στὴ δημιουργία τοῦ λεγομένου ἀλεξανδρινοῦ δωδεκασυλλάβου στίχου, ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ μετέπειτα γαλλικὴ ποίηση. Νὰ σημειώσω μόνο ὅτι ὀνομάσθηκε «ἀλεξανδρινός» γιατί τὸν πρωτοχρησιμοποίησαν τροβαδοῦροι ποὺ δούλεψαν τὸν κύκλο ἀσμάτων ποὺ εἶχαν ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς τὸν Μεγάλο Ἀλέξανδρο, τοῦ ὁποῦο ἡ θρυλικὴ μορφή εἶχε λίγο-πολὺ συνδυασθεῖ μὲ τὴ μορφή τοῦ Καρλομάγνου.

Περὶ τὸ βέβαιον νὰ πῶ ὅτι τὰ περὶ τὸν Ἀλέξανδρο βυζαντινὰ κείμενα ἔτυχαν εὐρείας βιβλιογραφίας μὲ πολλὰ συχνὰ ἀντικρουόμενες ἀπόψεις (φιλολογικὲς καὶ ἱστορικὲς). Χαρακτηριστικὰ θὰ σημειώσω ὅτι ἡ δυτικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19οῦ καὶ 20οῦ αἰῶνα παρουσίασε, γιὰ λόγους εὐνόητους —τὴν ὑποταγὴ δηλαδὴ ξένων χωρῶν καὶ λαῶν— τὸν Ἀλέξανδρο ὡς τὸ πρότυπο ἀποικιοκράτη, μὲ ὅλα τὰ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ ἐπακόλουθα.

Γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶναι καὶ παραμένει, πάντως ἀπ' ὅλα καὶ γιὰ ὅλους, τὸ πρότυπο τοῦ Ἑλλήνα ἥρωα. Αὐτὴν τὴν εἰκόνα διαδίδει σὲ ὅλο τὸν μεσαιωνικὸ κόσμον τὸ *Μυθιστόρημα* τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Αναζητήστε το [εδώ](#)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
GUTENBERG

www.gutenbergbooks.gr

 [/gutenbergbooks](https://www.facebook.com/gutenbergbooks)